

ETNOGRAFSKI PRIKAZ SINJSKE KRAJINE

U kršu Dalmatinske zagore pruža se bogato Sinjsko polje kroz koje svojim srednjim tokom protječe rijeka Cetina. Uza sam rub polja, na padinama valovitih brežuljaka smjestila su se sela s raštrkanim *komšilucima* (zaseocima) iza kojih se, kao prirodni zid, dižu lanci dinarskih planina. Od Sinja, centra ovog područja, i naokolo Sinjskog polja pružaju se sela: Glavice, Han, Obrovac, Gala, Otok, Udovičić, Ruđa, Grab, Jabuka, Vedrine, Trilj, Čaporice, Gardun, Košute, Turjaci i Brnaze. Ta nabrojena sela poslužila su kao osnova za naš sažeti prikaz.

Važna grana gospodarstva ovoga kraja oduvijek je bilo stočarstvo, jer su prirodni faktori, bujne zelene livade te pašnjaci po planinama Dinare i Kamešnice stvarali odlične uvjete za to. Stočarstvo je ekstenzivnog tipa. Uzgaja se sitna i krupna stoka: goveda, konji, mazge, ovce, koze i svinje. Za ljetnih mjeseci stoka se izgoni na planinu i ondje ostaje do jeseni. U planini se nalaze stanovi za čobane i to praposte prizemnice građene *usuvo* (suhozid), pokrivene sirkom, ševarom ili kamenim pločama. U takvoj kući čobanin stanuje, prerađuje mlijeko i čuva predmete potrebne za preradbu, jer će se iduće godine opet vratiti i sve će ponovo biti u upotrebi. Uz takav stan nalaze se *torovi* gdje boravi stoka.

Poslije godine 1946. melioracijom Sinjskog polja znatno su se povećale obradive površine. Do onda su se njive protezale samo po rubnim obroncima Sinjskog polja, a danas se pružaju s jedne i s druge strane rijeke Cetine po čitavom Sinjskom polju. Na taj se način razvija ratarstvo, iako je stočarstvo i dalje ostalo važna grana gospodarstva. Sije se pšenica, kukuruz, ječam, zob i raž. Stari drveni plugovi zamijenjeni su željeznim, međutim još se uvijek susreću drvene *ralice* domaće izradbe. Konzervativni seljak ih u nekim selima radije upotrebljava jer, kako on kaže, drvena ralica ostavlja za sobom zemlju urednijom, premda je potpuno svjestan da je njome oranje znatno sporije. Pri oranju najčešće upotrebljavaju volove i to jedan ili dva para, a upregnuti su u jarmove, Jaram je, uglavnom, oblučnog tipa, tako da je drvena šipka svinuta volu oko vrata u obliku slova U, a

ta se zove *teljug*. Osim volova, za oranje služe i konji. Pomagalo pri oranju je *otik*. To je dugi drveni štap, na kraju kojega je lopatica kojom se skida sakupljena zemlja na lemešu. Drugim se krajem otika, po potrebi, podbada stoka da bolje ide. Dok je drveni plug, uglavnom ustupio mjesto željeznom, s *branom* je drugačije. Još se veoma mnogo brana starim tipom brane koju sami izrađuju od drveta i granja. Bilo je čak slučajeva da je u pomanjkanju zaprežne stoke čovjek sam vukao

Brananje u selu Udovičići

Foto: J. Mišćević, 1967.

(Institut za narodnu umjetnost)

branu. Ipak se susreće i željezna *drljača* s klinovima u priličnom broju. Zahvaljujući brojnoj stoci što je uzgajaju, koriste se stajskim gnojem, a u novije vrijeme sve više upotrebljavaju i umjetno gnojivo. *Bisage*, domaće tkanine dvostruke torbe, još uvijek služe pri sisanju. Ovješene su sijaču o lijevom ramenu, tako da desnom rukom spretno zahvaća sjeme iz njih i baca po uzoranim brazdama. Kosa sve više potiskuje srp koji se nekad upotrebljavao za žetvu žita, a danas se njime žanje samo kukuruz i trava po brdovitim terenima. Srp ima oblik poluzatvorena luka koji je iznutra nazubljen. Žito *vrhu* na *guvnu* koje je u većini slučajeva u samom selu, u blizini kuća. Obično nekoliko domaćinstava vrše na jednom *guvnu*. Starija su *guvna* bila od nabijene zemlje, dok su novija popločana, a ima ih i od cementa. Vrše se tako da stoka, i to obično konji ili volovi, a čak i magarci, gazi po razastrtu žitu. Na sredini *guvna* stoji drvena stožina za koju je vezano užo. Na

drugom kraju užeta drvenom je *kljukom* zakačena stoka koja se okreće *na oposum*, tako da se uže namata oko stožine odnosno odmata od nje. Nakon toga žito se vija drvenim lopatama bacajući ga uvis, nasuprot povjetarcu, pa zrno pada, a pljeva odlijeće. Baš radi ovog posla pazi se da guvno bude na vjetrovitu mjestu. Žito se nakon toga sprema u *ambare*, velike drvene sanduke koji stoje u kući. Nekad su žito držali u *koševima* pletenim od šiblja, omazanim glinom, koji su također stajali u kući i to na gredama. Guvno služi i za perušanje kukuruza, te odvajanje zrna od klipa, tzv. krúnjenje kukuruza, i to s pomoću *mlatača* — drvenog štapa koji sami izrađuju. Žito se melje najčešće u *mlinima*, mlinovima na rijeci Cetini i Rudi. To su jednostavni mlinovi koji imaju položiti kotač s uspravnim vretenom, a mlinsko kamenje se nalazi na istoj osi na kojoj i kotač. Padajući na pera kotača, koja naliče na izdubljene kašike, snaga vode pokreće kotač. Vlasniku mlina plaća se naknada za mljevenje u žitu *ujam*. Neki se stariji ljudi sjećaju da su se vrlo rijetko upotrebljavala *žrnja* (ručni mlin) i to, uglavnom, za dobivanje *pure* (brašna od mljevenog kukuruza). Osim bujnih njiva, po Sinjskom polju i okolnim brežuljcima pružaju se zeleni vinogradi koji daju dobro i jako vino. Stari način pravljenja vina nije poznavao upotrebu tjeska. Grožđe su gazili nogama u *kaci*, širokoj drvenoj posudi od dužica i nakon nekoliko dana vrenja odlijevali su vino u bačve. Od *dropa*, koji ostaje nakon odlijevanja vina, odnosno nakon tiještenja, pravi se *rakija*. *Drop* se peče u bakrenim kotlovima, kojima se služi više domaćinstava. Za najam vlasniku kotla daje se stanoviti postotak rakije.

Stanovništvo se bavi i pčelarstvom. Starija su ulišta pravili od *debla*, ponekad od rabljene *vučije* (drvene posude za vodu), a danas su od *dasaka* u obliku škrinjice. Na pokrovu je uvijek kamena ploča. Ulišta su ljeti prenosili u planinu radi bolje paše, a radili su to s pomoću konja i magaraca.

Od *davnine* su se stanovnici ovoga kraja bavili ribolovom, jer bistrice vode rijeke Cetine obiluju različitim vrstama riba ukusnim za jelo. kao što su *pastrva*, *klen*, *lizibaba*, te *rakovi* i *žabe*. Međutim, danas se stanovništvo vrlo rijetko bavi ribolovom. Ipak, prolazeći pored rijeke Cetine, može se još uvijek susreti osamljeni ribar kako strpljivo lovi. Vrlo je raspostranjen način ribolova s pomoću *vlaka*. Na dugačku štapu razapeta je mreža u obliku vreće koja se pri dnu suzuje. Vuče se po dnu, tako da zahvati lovinu. Služi za lov *pastrva*, *klenova*, pa čak *rakova* i *žaba*. Osim toga, lovi se i *udicama* i *vršama*. Toliko poznati lov *rakova* potpuno je nestao, jer su zbog bolesti u kratkom roku *rakovi* uginuli. *Rakove* love s pomoću *žaba*, tako da se na zaoštreni prut od *vrbe* *sveže* za jednu nogu oguljena *žaba*, te ona služi kao *mamac* *rakovima*. Kad se *rakovi* uhvate za *žabu*, prut se pomalo diže i istresa, tako da *rakovi* popadaju u podmetnuti *špurnjak* (vrećicu od mreže na drvenom dršku). Za vrijeme lova u vodi se drži *vrša*, u koju se ulovljeni *rakovi* istresaju iz *špurnjaka*, da ne bi pobjegli, ni uginuli. *Žabe* nisu služile samo kao *mamac* *rakovima*, nego su i vrlo omiljelo jelo. Love ih danju, ali je lakši i češći način lova noću s pomoću *lampe*. U jednoj ruci drže željeznu lampu na *petrolej*, tzv. *rudarsku*, kojom

osvijetle žabu, a drugom je uhvate i stave u košaru *krbelu* koju sami pletu od pruća. Ulovljene i oguljene žabe, nanizane u *nizak* na dugački štap, nosile su se na prodaju čak u Split.

Sela ovoga kraja razbijenog su tipa s raštrkanim komšilucima bez nekog određenog reda i formiranog centra. Materijal za gradnju je mahom kamen. Najstariji tip kuće je priprosta prizemnica, često građena *usuvo* s krovom od ševara ili slame, odnosno kamenih ploča. U njoj je obično bila jedna prostorija u kojoj se kuhalo, spavalo, a nerijetko je samo *plot* opleten od pruća i premazan *gnjilom* (glinom) odvajao ljude od stoke. Takva prizemnica, koja sada već rijetko služi za stanovanje, obično je danas pretvorena u pomoćnu zgradu. Kao daljnji razvoj načina izgradnje javlja se kuća na kat. Na katu je *kužina* koja je plotom odvojena od prostora za spavanje. Nije međutim, rijedak slučaj da je sve u jednoj prostoriji. U prizemlju je *izba* gdje je stoka, ili je tu spremište za vino i pomagala za dobivanje vina. Nedaleko od kuće je *pojata* u kojoj se obično drži hrana za stoku. U novije vrijeme susreće se kuća na dva kata, a građevni materijal nije više kamen, nego cement. Ni krov više nije pokriven pločom nego kupovnim crijepom. Donedavna služilo je u kući gotovo općenito otvoreno ognjište. To je *komin*, mjesto gdje se priprema i kuha hrana. Kraj ognjišta ljudi zimi sjede i griju se, a za dugih zimskih večeri stariji ljudi, pričajući mladima, prenosili su svoja životna iskustva. Ognjište je najčešće postavljeno uz jedan od bočnih zidova. Može biti u razini zemlje, ili uzdignuto 10—20 cm. Građeno je od nabijene zemlje ili od opeka kojima se gornji dio vidi, a ograđeno je drvetom ili kamenom. Pačetvorinasta je oblika. Iznad ognjišta je *čeranj* koji štiti grede od iskara. Opleten je od kolaca i vrbina ili jasenova pruća te omazan glinom. Kasnije je čeranj zamijenio *tavan* pravljen od dasaka, a odvod dima služi *dimnjak*. Na krovu se nadigne jedna ploča i podupre s dva kamena. Zbog stabilnosti pokrovne ploče na nju se obično stavlja oveci kamen. Ponekad za tu svrhu služi samo otvor na zabatu kuće. Na ognjištu i oko njega nalaze se sva pomagala za kuhanje i poticanje vatre. *Komaštre*, lanac od željeza s okruglim ili oduljenim karikama, služi za vješanje zemljane posude u obliku kotlića, zvana *bakra* ili od željeza zvana *bronzin*. One su obješene na posebnoj napravi zvanoj *veraja*. S drvenog stupa okomito osovljena nad sredinom ognjišta uza zid, stavljena je u pravom kutu visoko nad vatrom drvena greda koja se može vodoravno pokretati. Tako se lonac, obješen o komaštre, može u polukrugu smještati nad vatrom, a zahvaćanjem karika određuje se dužina komaštara i time postiže željena udaljenost variva od vatre. Za razgrtanje žara i poticanje vatre upotrebljavaju *ožeg* koji je od kovana željeza s lopaticom na kraju. Za hvatanje žara služe *štipale*, a za potpirivanje vatre *puvaljika* od drva. Da glavne lakše sagorijevaju, prislanjaju ih na *priklad*, niski željezni naslon na četiri noge. S pomoću *peke* ili *cripulje* peče se kruh, meso, krumpir. To je vrsta kupolasta poklopca od zemlje ili u novije vrijeme od željeza. Kruh se stavlja direktno na komin, i to na sredini gdje je najravniji. Najprije se to mjesto ugrije jakim vatrom, a isto tako i peka koja visi na komaštrama. Kad se od glavne učini dobra *žerava*, žar razgrnu je

ožegom i metlicom od sirka dobro očiste lug, pepeo. U međuvremenu se u načvama skuva kruv, tj. umijesi kruh i onda ukvasa, uskisne u čanjku, drvenoj posudi ili na loparu, okrugloj drvenoj ploči s dugom

Grijanje peke u selu Čaporice

Foto: I. Vidović

(Etnografski muzej, Split)

ručicom. Uskisnuti kruh okrugla oblika stavlja se na komin, pokrije pekom, a na nju naspe žeravu i vrući lug te se tako kruh ispeče. Tu je još mišača za miješanje pure, kukuruzne kaše, te već spomenuti lopar. Lopar je često izrezbaren, a njime se pritisne pogača, tako da šara ostane

na njoj. Uz komin na gredi vise *brklje*, rašljasta grana na kojoj se može sušiti promočena obuća, ili se tu pak suši meso. Posuđe se slaže na drvenu policu koja je na zidu, a za to je služio i *krtol*, košara od pruća, koja visi o gredi. Nekada su zdjele bile od drveta, kao i pribor za jelo,

Bukara i čanjak s tijestom u selu Čaporice
Foto: I. Vidović (Etnografski muzej, Split)

a nije manjkalo ni zemljanog posuđa. Isto tako je od drveta *vučija*, spljoštena posuda u kojoj se donosi i drži voda, te *načve* za miješanje kruha i poznata *bukara*, posuda, vrč, iz koje se pije. Oko komina su *klupe* s naslonom ili bez njega, niske drvene polukružne sjedalice na tri noge, te *katrige*, stolice s naslonom na luk na kojima obično sjedi domaćin ili gost. Jede se za *sinijom*, drvenim okruglim niskim stolom. Od ostalog namještaja treba spomenuti stariji tip postelje koja se još

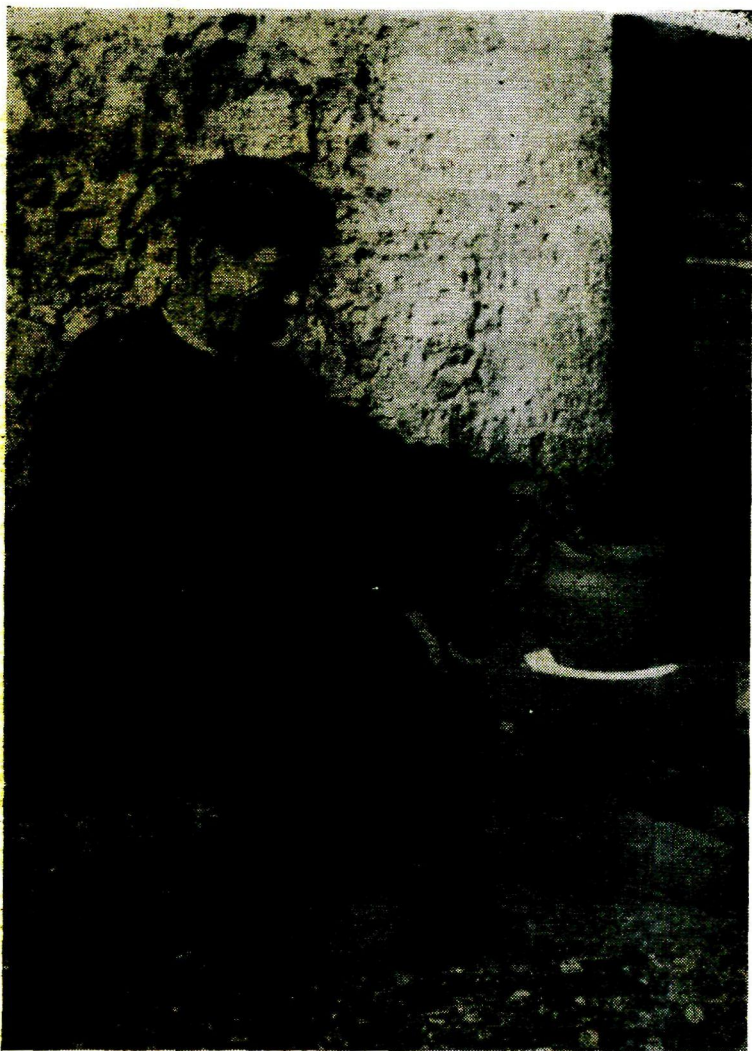
i danas može susresti po kućama u obliku niskog sanduka s nogama. Leži se na *slavnici*, slamarici obično ispunjenoj *lepušinom*, kukuru-zovinom, preko koje dolazi neke vrste vunena ponjava *sukanac*. Pokrivaju se *biljcem*. Biljac se razlikuje od sukanca time što ima dulju dlaku, nabavljao se na sajmovima, gdje su biljce prodavali Bosanci, dok je sukanac domaće izradbe, a zajedničko im je da su tkani od vune, te stupani. Kao jastuk upotrebljavala se vreća ispu-njena slamom, lepušinom ili brkovima od kukuruza. Osim ove po-stelje, sve se više susreću one maloobrtničke proizvodnje, pa čak i fabrične. *Bešika*, kolijevka dinarskog tipa sve više nestaje. Izrađena je od dasaka u obliku škrinjice, a može se zibati. Nad uzglavljem je obično *obluk* od staroga sita preko kojeg se prebaci komad tkanine i prekrije dijete dok spava. Ruho i nakit još se i danas sprema u *škrinje*, premda to nisu više one stare škrinje ukrašene na prednjoj strani duborezom, nego s plitkim urezom, ili najčešće bez ukrasa. To je tipična dalmatinska škrinja u obliku sanduka kojoj je ukrašena samo prednja strana, a za noge ima šape.

Iako je danas gotovo cijelo područje elektrificirano, ipak se još u gospodarskim zgradama može naći po koja *lučerna*, svjetiljka na petrolej koju su izrađivali sami seljaci tako da su kroz grlo obične staklene posude provukli metalnu cijev u kojoj je stijenj, a bočicu punili petrolejom. Stariji je tip lučerne gorio istim sistemom, samo je umjesto staklene bočice imao onu od željeznog lima. Oko grla vezana je žica za lakše nošenje ili vješanje o zid. Još stariji način rasvjete bila je *luč* od borovine koju je obično nevjesta držala i svijetlila dok su ostali jeli. Vrlo često je jedini izvor svjetla u kući bila *glavnja* koja je gorjela na kominu, a po potrebi nosila se i izvan kuće.

U prehrani ovog stanovništva nema velikog izbora narodnih jela. Najčešće su to kaše od kukuruznog ili pšeničnog brašna, te toliko poznata *pura* koja je znatno tvrđa od obične kukuruzne kaše. Začinja se *varenikom* (kuhanim mlijekom), *kiselinom*, lojem i mašću, ili ras-topljenim maslom. Maslo prave u *stapu*, visokoj uskoj drvenoj posudi, a tuku ga *mećajom*. Tekućina koja ostaje pošto je maslo sakupljeno, zove se *metenika* ili *mlačanica* i ona služi kao piće ili kao začin. Maslo se topi i takvo upotrebljava za začin hrane. Od mlijeka se još pravi sir koji se nekad sirio prirodnim *sirišćem*, tj. komadom janječeg želuca. S pomoću kalupa od drveta ili metala zvanog *tvorilo* ili *obluk* siru se daje oblik. Da sir bude ukusniji i da dulje traje posole ga, režu na komade, dodaju još mlijeka, te stavljaju u mješine i tako se dobiva poznati *sir iz mišine*. Omiljelo je sušeno meso, i to svinjsko, kozje i ovčje. Jede se sirovo ili kuhano, najčešće zimi uz kupus zeleni ili kiseli. Kao specijalnost ovoga kraja nadaleko su poznati sinjski *arambašići*, pravljeni od kosana mesa zavijena u list kisela kupusa, i kuhani u *lopiži*, zemljanoj posudi. Danas se *kruv* mijesi, uglavnom od pšeničnoga brašna. Nekad se pravio od kukuruza bilo s kvasom ili bez njega. Osim toga, miješale su se različite vrste žita, tako kuku-ruz s pšenicom, proso s pšenicom ili sirak s raži. Vrlo česta bila je i

pogača bez kvasa. Treba spomenuti još jedno jelo od brašna, a to su *uštipci* prženi na ulju.

Drvene predmete za svakodnevnu upotrebu izrađuju sami seljaci, i to od najjednostavnijih, kao što su vile, grablje, različite posude,

Modeliranje bakre na lončarskom kolu u selu Potrvlje

Foto: I. Marović

(Etnografski muzej, Split)

pa do onih složenijih, dekorativnijih, ukrašenih crtorezom, duborezom, ponekad vrlo visokih kvaliteta. Po izradbi drvenih predmeta poznati su stanovnici sela Zelova. Oni su opskrbljavali sva okolna sela i mjesta, pa su dolazili prodavati i u Split, gdje su se mogli vidjeti

naročito na sajmu sv. Duje. Majstori su u izrađivanju kamiša, cigaretnika, gusala, dipala, dvojnica, sviraka, kutija za cigarete ili duhan, kutija za britve te različitih dječjih igračaka. Kamiš prave od svježih šiba javora i klena koje savijaju s pomoću specijalnoga kalupa *krivače* i tako dobivaju karakterističan oblik kamiša kakav upotrebljavaju seljaci ovoga kraja. Na njih stavljaju zemljane lule, najčešće

Pečenje lonaca u selu Potravlje

Foto: I. Marović

(Etnografski muzej, Split)

u obliku ljudske glave, koje se također proizvode u ovom selu. Oni su pravili i *balote*, drvene kugle za igranje *na balote* koja se igra još i danas održava.

Kao što je Zelovo poznato po izrađivanju drvenih predmeta i navedenih lula, obližnje selo Potravlje poznato je po lončarskim proizvodima s kojima su opskrbljivali stanovništvo širokog okolnog područja i čitave srednje Dalmacije. Izrađivali su *bakre*, *peke*, različite *lonce*, *lončiče* za držanje hrane, *čupove* za mast i med, posude za vino, lonce za cvijeće i dječje štedionice. Ovi lončari poznaju samo ručno

lončarsko kolo. Njihovi proizvodi nisu glazirani, a peku se na otvorenom. Nakon pečenja neke od njih *kale*, polijevaju vodom s umućenim brašnom, da budu trajniji. Svoje proizvode prodavali su za novac, a trampili su i za žito. Na žalost, zanati jednog i drugog područja rapidno izumiru, te se samo još po koji seljak bavi njime. Treba spomenuti još jednu vrstu zanata kojim se bave samo vještiji seljaci. To je izradba *opanaka oputara*. Poplat prave od goveđe kože, a gornji dio prepleću ovčjom oputom. Pri tom im služi vrlo jednostavan alat: *daska opančarica* na kojoj se kroji poplat, *nož* za rezanje kože, *kalup*, *dlitašce*, za pravljenje rupa.

Pečenje lonaca u selu Potravlje
 Foto: J. Miličević, 1965. (Institut za narodnu umjetnost)

*pralj*ak za njihovo širenje i *igla* kojom se provlači *oputa*. Danas se opanci više ne izrađuju, a umjesto njih prave se tzv. gumaši, kojima je gornji dio od kože a poplat od rabljene automobilske gume.

Nošnja ovih sela pripada skupini dinarskog tipa i ima sve njene osobine. Žensku nošnju karakterizira duga *košulja* širokih rukava koja ima značaj gornjeg i donjeg ruha. Na prsima i rukavima bogato je ukrašena vezom. Poviše košulje je *jačerma*, otvoren haljetak bez rukava od vunenoga valjanog sukna modre ili crne boje, koji seže do koljena. *Pregača* je također od vune. Žene su je same tkale, a jedini ukras su pruge u bojama. Zimi se povrh košulje, a ispod jačermice nosila sukna haljina *modrina*, odnosno *bilača* koja, za

razliku od jačermice, ima duge rukave i znatno je dulja. I ona je od domaćega valjanog sukna tamnomodre ili bijele boje, već prema tome da li je nosi udata žena ili djevojka. Isto se tako razlikuje oglavlje udate i neudate žene. Djevojka nosi crvenu kapu, a udata žena ima poseban podmetak od slame *vindelj* kojega pokriva bijeli vezeni *privezač*. Preko toga dolazi bijeli platneni *šudar* koji je sa svake strane pričvršćen za *vindelj* i *privezač* srebrnim iglama *špiodama* s ukrašenim krupnim metalnim glavicama. Osim *špiodama*, žene su se kitile različitim nakitom, najčešće srebrnim, ponekad pozlaćenim. Na prsima su imale *puntapet*, broš, a o lancu je visio križ ili srce. Rado su nosile *rečine* (naušnice) a i prstenje.

Na nogama su vunene *čorape* pletene na pet igala s ukrasom u nekoliko boja. Povrh njih su oblačile isto tako pletene *napršnjake* ili *buzavce* i na kraju *opanke oputare*. Ova varijanta ženske nošnje odavno je izmijenjena, tako da se gotovo ni jedna starija žena ne sjeća njenih detalja. Bogato vezenu košulju zamijenila je jednostavna, a time što preko nje dolazi novi elemenat suknja *kotul* ili *šotana*, košulja je izgubila svoju prvotnu funkciju. Uvodi se još jedna novost, *krožet*, prslučić bez rukava prekloljen preko prsiju a seže do struka. *Modrina* odnosno *bilača* izgubila je svoj donji dio i pretvorila se u haljetak s rukavima pod imenom *oplećak*. Crvena se kapa više ne nosi, nego umjesto nje kupovni vijenac. Međutim, između dva rata nošnja je prošla još jednu varijaciju. Košulja je postajala sve kraća, suknja koja je prije bila od domaćeg platna, odnosno od kupovnoga bijelog platna, počela se izrađivati od različite kupovne tkanine. Mjesto vunene pregače nose široku *traversu*, također od kupovne tkanine. a jačermica je potpuno odbačena. Kao novost nosi se haljetak s rukavima kojega kroj varira, a obično je od iste tkanine kao i traversa. U najnovije vrijeme ovi su haljeci od najraznovrsnijih tkanina pa čak i od brokata, lamea i sl. Na glavi je smeđa marama od lagane vunice tvorničke izradbe. Stari domaći opanak oputar gotovo je iščeznuo jer su ga potisnuli spomenuti opanci gumaši i suvremene cipele. To se događa i s odjećom koja rapidno nestaje i svodi se potpuno na gradsko ruho. Muška je nošnja znatno prije odbačena nego ženska, tako da su je između dva rata nosili još samo stariji ljudi. Danas je oblače jedino prigodno, kod svadbé, igranja alke i sl. Košulja je od bijelog platna, a *gaće* od modrog sukna ukrašene su crvenim *brusom*, optokom od svile. Preko košulje je *krožet* ili *čerma*, haljetak bez rukava od modre *čoje*, finog tvorničkog sukna, ukrašen *srmom* i srebrnim *pućetima*. Za svečane prigode oblačila se *čerma* od crvene *čoje* bogato ukrašena srebrnim *tokama*. Na to se oblači *kumparan* ili *koporan*, hateljak s rukavima bez ovratnika. Sprijeda je otvoren i ne zakapča se. Izrađen je od smeđega domaćega valjanog sukna, a ukrašen crvenim *brusom*. Oko pasa se omataju crvenim *strukanim pojasom*, a preko njega dolazi kožnata *pripašnjača* u kojoj drže *kuburu*, *nož* i *štivala* (hvataljku za žar kojom se pali lula). Lulu na dugom kamišu najradije bi zatakli u košulju

za vrat, tako da je lula virila izvan košulje. Crvena kapa sa crnom kićenkom omatala se peškirom. Na nogama je pletena vunena obuća koja se zakapča sponama i kukcima (kopčicama), te opanci oputari. Zimi su se muškarci ogrtali aljinom od crnog obojenoga valjanog sukna. Aljina je imala rukave, ali se oni nisu nikad oblačili nego su slobodno visili. Žene su se ogrtale sasvim drugim tipom ogrtača, kobanicom, također od domaćeg valjanog sukna u obliku pelerine.

Namatanje osnove u selu Otok

Foto: I. Marović

(Etnografski muzej, Split)

Ona ima veliki ovratnik a na njegovim su ivicama rese. Kobanica nije služila samo kao ogrtač, nego i kod ležanja kao pokrivač, a kod žaljenja žena se njome ogrtala, i to tako da bi preko glave prebacila navedeni ovratnik nisko na čelo, te su rese padale po licu. Ovaj je ogrtač već prije prvoga svjetskog rata počeo nestajati, tako da ga poslije 1920. rijetko tko upotrebljava, a danas je ostao samo u sjećanju starijih ljudi. Kako se iz opisa vidi, glavni materijal od kojeg se izrađivala ženska i muška nošnja jest sukno. Ono se pravilo od domaće vune, a sav posao oko toga obavljale su žene. Osnovnu sirovinu, vunu davala je domaća ovca. Vunu strižu škarama a peru je po obližnjim vodama i u samoj Cetini. Kada je vuna suha gargaša se, grebena i tako dobiva dulja nit. Na poseban način omotana vuna

stavlja se na *kudilju* (preslicu). *Kudilja* je, uglavnom, konična oblika, a često je i lijepo ukrašena. Nju i vreteno izrađuju muškarci i to obično od bukova drveta, a ukras prave nožem. Dobivena pređa namata se u klupka i dalje upotrebljava prema potrebi, za pletenje ili tkanje. Već za rana djetinjstva uče se vještini pređenja i pletenja, tako da nema žene koja nije u stanju da sama sebi pripremi vunu i potrebne joj predmete. Međutim, drugačije je s tkanjem, jer taj posao obavljaju samo vještije žene, tzv. tkalje. One tkaju na horizontalnom tkalačkom stanu, i to sukno za izradbu nošnje, vreće za prijenos žita ili brašna i sl., torbe, pregače, pokrivače, pa čak i one tkane od kostrijeti zvane *mutap*. Da se dobije kvalitetno sukno, treba ga nabiti, pa se zato ono nosi na stupanje u obližnje stupe. Stupe se, isto kao i mlinice, pokreću s pomoću vodene snage koje u ovom kraju ima u obilju, i to tako da kotač što ga pokreće voda diže i spušta dva teška drvena bata koji jednolično udaraju po suknu. Takvih stupa bilo je u selima Rudi i Grabu, a nosilo se valjati u stupe čak i u Garjak. Danas još jedino rade one u selu Grabu, dok onih u Garjaku više nema jer su ih prekrile vode Peručkog jezera prigodom izgradnje hidrocentrale. Slična sudbina čeka i one u selu Rudi. Nije, međutim, samo izgradnja hidrocentralâ razlog nestajanju stupâ, nego je uvelike smanjena potrošnja sukna i jedino se danas stupaju pokrivači, tako da će vrlo vjerovatno uskoro ovaj zanat ovdje potpuno nestati. Najstariji način bojenja sukna bio je s pomoću prirodnih boja, ali je s vremenom kupovna boja potpuno potisnula ovu, što je i razumljivo jer je time posao oko bojenja postao brži i jednostavniji. To je uvijek bio posao vještijih žena, *tangarica*, ili se čak, kao u novije vrijeme nosilo u *tangarije* — mastionice Sinja i Splita. Vuna je i danas važna sirovina ovih sela, iako ne toliko kao nekada. Stare nošnje je nestalo, a time i velike potražnje sukna. Ipak se i dalje pletu vunene čarape, tkaju vreće, torbe i sl. tako da se i danas vrlo često susreće žena s preslicom i vretenom koja prede, ili s *kanjetom* i iglama kako, čuvajući stado, pa čak i hodajući seoskim putem plete. Očito je da će i ovi pleteni predmeti, koji su rad marljivih žena ovih sela, biti potisnuti, kao što je i fabrična tkanina potisla domaće sukno jer se način života ovoga kraja rapidno mijenja. Melioracija polja koja mijenja oblik privređivanja te mogućnost zapošljavanja stanovništva u obližnjem Sinju i Trilju, zatim elektrifikacija sela, a posljednjih godina i odlazak na rad u Njemačku sve to iz temelja mijenja način života. S porastom standarda javljaju se nove potrebe i navike, tako da će i sve što je ovdje napisano o ovom kraju, uskoro predstavljati samo prošlost.

ZUSAMMENFASSUNG

ETHNOGRAPHISCHE DARSTELLUNG DER SINJER KRAJINA

Im Karst der Dalmatinischen Zagora (des gebirgigen Hinterlandes der Küste von Dalmatien) dehnt sich das fruchtbare Sinjer Feld an dessen Saum die Dörfer mit ihren verstreuten *komsiluci* (Gehöften) sich gelagert haben. Ein wichtiger Wirtschaftszweig dieser Gegend war von jeher die Viehzucht. Es ist eine extensiv betriebene Zucht von Horn- und Kleinvieh, das über die Sommermonate in das Gebirge getrieben wird. Nach 1946 wurden durch Melioration des Sinjer Feldes die Anbauflächen vergrößert und auf solche Weise der Ackerbau entwickelt. Es wird verschiedenes Getreide angebaut, jedoch ist dies auch eine Weinbaugegend mit guten und süffigen Weinen. Die Bevölkerung befasst sich auch mit Bienenzucht, doch die einst wichtige Fischerei hat jetzt sehr abgenommen. Verbreitet war vorzüglicher Weise der Krebs- und Fröschefang.

Die Dörfer sind zersplitterten Typs mit verstreuten Gehöften (*komsiluci* = Nachbarschaften). Das Haus ist in der Regel aus Stein, obgleich heute Zement überwiegt. Der älteste Haustyp ist erdgeschossig, mit nur einem Raum und einem Dach aus Schilfrohr oder Steinplatten. Die weitere Entwicklung zeitigte das einstöckige Haus, dessen Erdgeschoss als Viehstall oder als Weinkammer dient. Zuletzt erschien das zweigeschossige Haus, aus Zement erbaut und mit Dachziegeln bedeckt. Bis vor kurzem war im Haus der offene Feuerherd in Gebrauch, mit allem dazugehörigem Gerät: der *komaštre* (der Kette an der der Kessel hängt), der *veraža* (einer hölzernen Vorrichtung zum Verschieben der *komaštra*), des *priklad* zum Anlehnen des *glavanj*, (Halteständer für den Holzklotz), *peka* (einer humpenförmigen Stürze aus gebranntem Ton oder Eisen, unter welcher Brot und andere Speisen gebacken werden).

Das häusliche Inventar ist sehr bescheiden. Da sind Bänke mit oder ohne Rücklehne, niedere hölzerne, halbrunde Schemel, dann die *katrige* (Sessel) mit bogenförmiger Lehne, das Bett, in Form einer niederen, mit Füßen versehenen Kiste, die Wiege, die geschaukelt werden kann, sowie die *škrinja* (die Truhe).

Die Auswahl der nationalen Speisen ist nicht gross. Das sind zumeist Breie.

Die hölzernen Gegenstände für den täglichen Gebrauch verfertigen sie selber, aber sie sind zugleich sehr gewandte Holzschnitzer, besonders die Bewohner des Dorfes Zelovo. Das Dorf Potravlje ist bekannt durch seine Töpfereierzeugnisse. Sie verfertigen sie auf Töpferscheiben mit Handbetrieb, glasieren sie nicht und brennen sie im Freien. Sowohl Zelovo als auch Potravlje haben früher mit ihren Erzeugnissen eine weite Umgebung versorgt. Einst war noch ein Gewerbe vorhanden, mit dem sich geschicktere Bauern befassten: die Herstellung von *opanci oputari* (einer Art von Opanken).

Die Tracht gehört zu der Gruppe des dinarischen Types und besitzt alle ihre Eigenschaften. Die Frauentracht kennzeichnet die lange *košulja* (Hemd) mit breiten Ärmeln, die ihrem Charakter nach sowohl als obere, wie auch als untere Gewandung zu betrachten ist. Oberhalb der *košulja* wurde die *jačerma* getragen, das ist eine offene, ärmellose Jacke aus gewalktem Schafwollstoff, sowie die *pregača* (Schürze), ebenfalls aus Schafwolle. Im Winter hat man oberhalb der *košulja* und unterhalb der *jačerma* die *modrina* getragen, d. h. eine blaufarbene Stoffjacke, die Ärmel hatte und bedeutend länger war als die *jačerma*. Auf dem Kopf trug das Mädchen ein rotes Käppchen, die verheiratete Frau ein Kopftuch mit Strohunterlage. Das Mädchen unterschied man von der Frau an der Farbe der Tracht. Diese Trachtenvariante hat sich schon seit langem verändert, so dass sich ihrer nicht einmal mehr die älteren Frauen erinnern. Hierauf kamen als neue Elemente die *suknja* (der Rock) und der *krožet*, ein ärmelloses Leibchen. Das rote Käppchen wurde nicht mehr getragen, sondern, an seiner Statt ein käuflicher Kranz. Zwischen den zwei Weltkriegen hat die Tracht eine weitere Variation durchgemacht und in neuester Zeit haben käufliche Stoffe, sogar Brokat und Lamé überhandgenommen. Die männliche Tracht wurde noch früher verworfen als die weibliche, so dass sie zwischen den zwei Kriegen nur noch von älteren Leuten getragen wurde, heute aber bloß noch aus besonderen

Anlässen angezogen wird. Sie besteht aus einem Leinenhemd, den *gaće* (Hose) aus blauem Tuch, dem *krožet* oder der *čerma* (einem ärmellosen Oberkleid) aus *čoja* (festes blaues gestampftes Tuch). Bei festlichen Anlässen trug man eine *cerma* aus roter *čoja*, die reich mit silbernen *toke* (Brustharnisch aus Silberplättchen) besetzt war. Darüber trägt man den *kumparan*, ein kragenloses Oberkleid mit Ärmeln. Um die Taille kommt der rote *strukani pojas* (Wollgürtel) gewunden und darüber die lederne *pripašnjača*, ein breiter, mit reichen Falten versehener Ledergürtel, in den die *kubura* (eine grosse Pistole), das Messer und die *štípala* gesteckt werden. Die rote Kappe ist mit dem *peškir* (Handtuch) umwunden.

Das vorherrschende Material aus welchem die Trachten verfertigt wurden war aus heimischer Schafwolle gearbeitetes Tuch. Mit der Bearbeitung der Wolle und dem Weben des Tuches befassten sich die Frauen. Um dem Tuche Qualität zu verleihen, war es notwendig es zu stampfen und es wurde zu der nächstliegenden Stampfmühle getragen, die durch Wasserkraft betrieben wurde. Da der Tuchverbrauch sehr abnahm und heute nur noch Decken gestampft werden, wird dieses Gewerbe bald verschwinden. Aber nicht nur dieses Gewerbe, nicht nur das Tuch und die Tracht, sondern der gesamte alte Lebensstil dieser Gegend ist im Schwinden. Die Melioration der Felder, die die Wirtschaftsformen völlig veränderte, sowie die Beschäftigungsmöglichkeiten der Bevölkerung im benachbarten Sinj und Trilj, wie auch die Elektrifizierung der Dörfer — das alles änderte von Grund aus ihre Lebensweise, denn durch die Erhöhung des Lebensstandards erwachsen neue Bedürfnisse und Gewohnheiten, so dass alles dies was soeben von dieser Gegend gesagt wurde, baldigst blos die Vergangenheit vorstellen wird.

(Preveo Stjepan Stepanov)